

İslâm Işığında Müslümanlığımızla
YÜZLEŞME

- Seçme Metinler -

Ali Bardakoğlu

KURAMER

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun kaleme aldığı *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme** başlıklı kitap, İslâm dünyasının bugün karşı karşıya bulunduğu sorunlara içeriden bakış yapan, İslâm dini ile bizim onu anlama ve uygulama tarzımız yani Müslümanlığımız arasındaki makasın hayli açıldığına dikkat çeken ve bu alandaki sorunları irdeleyen bir çalışmadır.

Yüzleşme, 5 ana bölümden oluşmaktadır: İslam, Kur'an, Sünnet, Fıkıhı Yeniden Düşünmek ve İslam İlahiyatı. Her bölümün altında konuyu tarihsel ve güncel çerçevede detaylandıran, kendimizle yüzleşmemiz ihtiyacına yol açan sebep ve unsurları derinlemesine ele alan alt bölümler yer almaktadır. Kamuoyunda geniş ilgi çeken, okunan ve tartışılan kitabın muhtevası hakkında bir fikir vermek için muhtelif bölümlerden yapılan bazı seçmelere yer verilmiştir.

* Ali Bardakoğlu, "İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme" İstanbul 2020, 5.basım

İslâm Dini ve İslâm'ın Tarihsel Tecrübesi

Dinî düşüncenin oluşum ve gelişim seyri ile o din mensuplarının tarihsel tecrübesi arasında kopmaz bir bağ vardır. Bu durum, diğer semavî dinler için olduğu gibi ilâhî davetin son halkası ve son vahiy İslâm dini için de geçerlidir. İslâm Kur'an'la, Hz. Peygamber'in daveti ve Sünneti ile vaz' olundu, açıklandı ve tamamlandı. Sahâbe neslinden itibaren giderek geniş bir coğrafyaya yayılan Müslümanlar, İslâm'ın mesajını anlamaya, onun taleplerini hayatlarında somutlaştırmaya ve kendi şartları içinde yerine getirmeye çalıştılar. Müslümanlar, dinin asılları olan Kur'an ve Sünnetin din alanında yaptığı bildirimi ana hatlarıyla iyi kavradılar ve bunda bir ihtilaf olmadı. Çünkü Kur'an ve Sünnet açık ve anlaşılır bir dille apaçık dinî bilgi getirdiler. İslâm'ın ve Kur'an'ın bir sıfatının mübîn (apaçık) olmasının anlamı da budur. Ancak Kur'an ve Sünnette yer alan dinî bilginin yorumunda, yani dinî bilgiye dair bilgi ve yorumda hayatın akışına göre Müslümanlar haliyle farklı farklı düşüneceklerdi. Öyle de oldu.

Dinin anlaşılmasında ve getirdiği mesajın yorumunda bölgelere ve dönemlere göre, hatta bakış açılarına göre farklılaşmalar oldu. Orta Asya'dan Kuzey Afrika ve Endülüs'e, Yemen ve Hindistan'dan Kafkasya ve Balkanlar'a kadar uzanan geniş İslâm coğrafyasında birbirinden hayli farklı anlayışlar, yorumlar, mezhep ve meşrepler, buna bağlı olarak da farklı dinî tecrübeler ortaya çıktı. Buna da biz "İslâm'ın tarihsel tecrübesi" ya da "Müslümanlık" diyoruz. Müslümanlık, Kur'an ve Sünnetin getirdiklerinin şu veya bu zaman diliminde veya bölgede Müslümanlar tarafından hayata aktarılma ve yaşanma biçimini ifade eder. Diğer bir tabirle, *İslâm* Allah'ın gönderdiği dinin adı, Müslümanlık da bizim bu dini anlama ve uygulama tarzımızdır. Müslümanlığı İslâm'ın aynısı görmek, İslâm ile İslâm'ın tarihsel tecrübesini aynileştirmek ne kadar yanlışsa, bu ikisi arasındaki bağı görmezden gelerek

İslâm Allah'ın gönderdiği dinin adı, Müslümanlık da bizim bu dini anlama ve uygulama tarzımızdır. Müslümanlığı İslâm'ın aynısı görmek, İslâm ile İslâm'ın tarihsel tecrübesini aynileştirmek ne kadar yanlışsa, bu ikisi arasındaki bağı görmezden gelerek Müslümanların tarihsel tecrübesini bütünüyle İslâm'ın dışında ayrı bir olgu hatta İslâm'dan sapma olarak görmek de o kadar yanlış olur.

Müslümanların tarihsel tecrübesini bütünüyle İslâm'ın dışında ayrı bir olgu hatta İslâm'dan sapma olarak görmek de o kadar yanlış olur. Birinci yanlışı İslâm karşıtlığını önyargılı biçimde sürdüren bir kısım Batılı çevreler ile tarihsel tecrübeyi kutsalla âdeta eşdeğer kılan katı gelenekçi Müslümanlar sıkça yapmaktadır. İslâm karşıtı çevreler İslâm'ın tarihinden belli olay ve uygulamaları öne çıkararak bunları İslâm olarak sunmakta, üstelik bu uygulamaları sosyal ve tarihî arka planını görmezden gelerek bütünüyle dinî öğretinin yansıması olarak göstermektedirler. Geleneği bir bütün olarak savunan, geleneği oluşturan bilgi ve tecrübenin zannî, beşerî, örfî ve değişken niteliğine yeterince önem atfetmeyen çevreler ise İslâm'ın tarihsel tecrübesinden bir kesit mesabesindeki bilgileri çoğu kez İslâm olarak sunabilmektedir. Halbuki bunu yaparken hem İslâm'ı tarihe hapsetmiş olmakta hem de –niyetleri tamamen aksi yönde de olsa– bazı Batılı çevrelerle aynı yönde yürümüş olmaktadır. İslâm'ın tarihsel tecrübesini yok saymak ve onu dinden bağımsız bir olgu olarak göstermek de bir başka yanlıştır.

Bu ikinci yanlışa ise, İslâm'ı anlamada tarih ve toplum bilincini iskalayan, İslâm'a hayattan kopuk kuramsal ve dar ideolojik bir misyon yükleyen veya geçmişin ve günümüzün Müslümanlığını bu tecrübenin bir parçası olarak görmek istemeyen çağdaş İslâmcı söylem sıkça düşmektedir. Yaşanan Müslümanlığın dinin asıllarına göre bazı sapmaları ve farklılıkları elbette olabilir; hatta bu kaçınılmaz bir durumdur. Ancak bu kaçınılmaz durumun çözüm imkânları da yine İslâm'ın asıllarında bulunmaktadır. Kur'an ve Sünnetin Müslümanlar arasında kıyamete kadar var olması, dinî düşünce ve hayatta herhangi bir sapma olmuşsa onun her dönemde Müslümanlar tarafından Kur'an ve Sünnet ışığında devamlı kontrolden geçirilerek düzeltilebileceği anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla kaynağından arı duru şekilde çıkan su kapımızın önüne geldiğinde kirlenmiş ise, bize düşen onu kirleten arızî durumları gidermektir. Kur'an ve Sünnet olduğu sürece Müslümanların asla din konusunda yolunu şaşırmayacağı ve İslâm ümmetinin dalâlet üzerinde birleşmeyeceğine dair ortak anlayış da bunu ifade etmektedir. Böyle olunca, İslâm'ın iki ana kaynağının dinî öğretisi ile İslâm'ın on dört asırlık

İslâm dünyasının bir kırılma, bir travma yaşadığı, ciddi bir sarsıntı geçirdiği âşikâr. Çünkü İslâm dünyası, İslâm medeniyetinin o parlak dönemlerindeki bilgi arayışını, düşünce ufkunu daha sonra yitirmeye başladı.

Son birkaç yüzyıla ise Müslümanlar bilimde, düşüncede, fende, teknolojide oldukça geri kalarak girdi.

tarihsel tecrübesi arasındaki ince çizgiyi fark etmek, sadece geçmişini anlamak için değil, günümüzde olup biteni kavramak ve günümüz Müslümanlarının temel sorunlarını ele alırken özgüvenimizi ve sağduyumuzu yitirmemek için de önemlidir.

Modern Dönemde Müslümanlar ve Sorunlar

İnsanlık tarihinde yine insanlardan kaynaklanan büyük acılar hiç eksik olmadı. Diğer inanç ve bölge toplumları gibi İslâm dünyası da tarihinde çeşitli travmalar yaşadı. Orta Doğu'da yaşadı, Endülüs'te yaşadı. Üçüncü halife Hz. Osman'ın evinin günlerce kuşatma altında tutulup isyancılar tarafından şehit edilmesi, Cemal ve Sıffîn iç savaşları, Haricilik, Şia-Sünnî ayrışması, Kerbelâ vak'ası, Kur'an'ın mahiyetine dair (halku'l-Kur'an) fikirlerin karşılıklı siyasal baskıya alet edilmesi ve diğerleri. Bu olaylara dıştan gelen saldırıları da eklemek gerekir. Bunların tarihteki en yakıcı örneklerinden biri Moğol İstilasası, diğeri Haçlı seferleriydi. Her ikisinde de, bilhassa Moğol istilasında kültür mirası, kültürel hazineler, kitaplar, bilgiler tarumar oldu ve daha önemlisi asırları karartan bir özgüven bunalımı yaşandı. Haçlı seferleri ise hem topyekûn İslâm dünyasına ve onunla birlikte Doğu Bizans Ortodoksluğuna bir saldırıydı hem de insanlığın din barışında büyük yaralar açan bir hareketti. Bugün İslâm dünyası olarak biz 21. yüzyılda belki bunlardan daha derin etkileri olan yeni ve büyük bir kırılma dönemi yaşıyoruz. Biz şimdi bunu pek hissedemeyebiliriz, çünkü içinde yaşıyoruz. Bir şeyin içinde yaşarsanız bütünü algılamak zor olabilir. Fakat İslâm dünyasının bir kırılma, bir travma yaşadığı, ciddi bir sarsıntı geçirdiği âşikâr. Çünkü İslâm dünyası, İslâm medeniyetinin o parlak dönemlerindeki bilgi arayışını, düşünce ufkunu daha sonra yitirmeye başladı. Son birkaç yüzyıla ise Müslümanlar bilimde, düşüncede, fende, teknolojiye oldukça geri kalarak girdi.

Sömürgeler çağında birçok İslâm ülkesi kendini gelişmiş ülkelerin hegemonyası altında buldu ve bunlara karşı bağımsızlık mücadeleleri verildi. Bu bağımsızlık mücadelelerinde hem iktidar sahipleri, hem de siyasal iktidarlara karşı muhalefet hareketleri kendilerini dinî söylemlerle ifade etti ve siyasî kavgalarını din üzerinden yaptılar. İslâm dünyası giderek mevzii kaybettiğini fark ettikçe bunun sorumlusunu dışarda aramaya başladı ve kendi dışındaki dünyanın tecrübe birikiminden koşturdu. Halbuki biz İslâm'ın izzetini dünyaya sırt dönerek değil, dünya hayatını kadrince ve amaca uygun şekilde önemseyerek; bilgiye, tefekküre, hak ve adalete önem vererek, ilim ve hikmeti bulduğumuz yerden alıp onu kendi dünyamıza taşıyarak sağlamıştık. Öte yandan, XX. yüzyıl

ideolojiler mücadelesine sahne oldu ve Müslümanlar da bu ideolojiler karşısında, tarihî bilgi miraslarını ve sahip oldukları değerleri bunlarla yarıştırmak için ifade etme yoluna girdiler. Yeni dönemde İslâm, asıl anlam ve misyonundan koparılarak ideolojik düzleme taşındı. Kapitalizm ve sosyalizm karşısında İslâm üçüncü bir ideoloji, onlarla mücadele edecek, onların üstesinden gelecek bir ideoloji olarak görüldü, o çerçevede konuşulmaya ve anlatılmaya başlandı. Ciddi bir özgüven kaybı yaşamış İslâm dünyası için böyle bir söylem bir ferahlık, bir umut demektir; onun için de hayli revaç buldu. Bir grup, İslâm dünyasının geri kalmışlığından dini sorumlu tutarken bir diğer grup da başka alanlarda yitirdiklerini dinde aramaya başladı. İdeolojiler bu arayışın retorikiydi. Sonuçta aklın ve bilginin yerini duygular, öfkeler, içe kapanmalar, ötekinin üzerinden kimlik arayışları almaya başladı. Bu durum hâliyle din anlayışımızı da etkiledi. Son yüzyılda bağımsızlık mücadeleleri, rejimler ve ideolojiler arası kavgalarla birlikte demokrasi ve özgürlük rüzgârları da İslâm dünyasında canlı bir gündem maddesi olarak yerleşti.

Dünyanın muhtelif bölgelerindeki baskıcı anlayış ve rejimlerden yılmış, onlara karşı mücadele etmiş kesimlerin demokrasi ve özgürlük söylemi İslâm dünyasının hayli ilgisini çekti. Müslüman toplumlarda hem içerideki sorunların ve müdahaleci/otoriter yönetimlerin hem de uluslararası ilişkilerde maruz kalınan hırpalanmanın ağır baskısını üzerinde hissedenler için bu söylem âdeta can simidi oldu. Bir kısmının zihninde soru işaretleri oluşurken büyük çoğunluklar giderek güçlenen bir biçimde demokrasiye ve özgürlüğe kucak açtı. Çünkü mevcut duruma göre demokrasi ve özgürlük ortamının Müslüman birey ve toplum için daha iyi olacağı varsayıldı ve bu, yanlış da değildi. Totaliter rejimler hatta din adına sergilenen baskıcı ve kısıtlayıcı yönetimler altında bunalan İslâm dünyası demokrasiye ve özgürlüklere -dayandığı temel fikriyatı kavrama yönünde bir çaba sergilemeye, hatta bu yolculuğun muhtemel sorunlarını tartışmaya ve ona göre bir zihni hazırlık yapmaya fırsat bulmaksızın- koşup durdu. Bu yönde zihni berraklık ve içselleştirme sağlanamadığı için de demokrasi ve özgürlük fikri öteden beri dinî düşünce içinde kendine bir yer edinmekte zorlandı. Hatta otoriter yönetim eğiliminde olanlar demokrasi ve özgürlük karşıtı fikirlerine geleneksel dinî düşünceye sığınarak meşruiyet sağlayabildiler.

Öte yandan, XX. yüzyıl ideolojiler mücadelesine sahne oldu ve Müslümanlar da bu ideolojiler karşısında, tarihî bilgi miraslarını ve sahip oldukları değerleri bunlarla yarıştırmak için ifade etme yoluna girdiler.

“

Son yüzyılda bağımsızlık mücadeleleri, rejimler ve ideolojiler arası kavgalarla birlikte demokrasi ve özgürlük rüzgârları da İslâm dünyasında canlı bir gündem maddesi olarak yerleşti.

”

Dün olduğu gibi modern dönemde de İslâm dünyasındaki iktidarların kendi meşruiyetlerini sağlamak için dini önemli bir araç olarak kullanmaları, birçok totaliter rejimin kendini İslâm üzerinden ifade ederek meşruiyet arayışına girmesi, aynı şekilde birçok toplumsal hareketin dinî söylemin gücünden yararlanması yarının İslâm algısı üzerinde nasıl bir iz bırakacak? Uluslararası stratejilerin birbiriyle boğuştuğu, dışarıdan ve içeriden işgallerin sadece kaynakları değil geleceğe dair umutları da kuruttuğu Orta Doğu'da din ve mezheplerin, etnik kimliklerin, dinî aidiyetlerin ve gruplaşmaların her türlü baskı ve şiddeti besleyebilecek bir zemine dönüşmesinden sadece Müslümanlar mı zarar görecek, yalnızca onların onuru mu zedelenecek? Bu gelişmelerin bütün dünya için tahrip edici sonuçları olamayacak mı? Bu can yakıcı soruların cevabının o kadar kolay olmayacağı ortada. İşte bütün bu gelişmeler modern çağda bizim İslâm anlayışımızı belirleyen etkenler oldu. Bir algı veya bir söylem tarzı oluşurken neyin ne kadar etkisi var? Biz İslâm'ı anlatırken, anlamaya çalışırken hangi duyguların ve olguların etkisi altında kalıyoruz? Bizim bunu fark etmemiz hayli zor. İnsanın kendi bilgi kaynaklarını sorgulaması daha kolay olsa da, algı kaynaklarını, etkisi altında kaldığı duyguları kontrol etmesi ve onları tahlil etmesi zordur. Ne var ki, İslâm dünyasındaki milliyetçi söylem, iktidar veya muhalefet dili olarak İslâm'ın kullanılması, İslâm üzerinden siyaset, İslâm'ın ideolojik bir düzleme

Biz İslâm'ı anlatırken, anlamaya çalışırken hangi duyguların ve olguların etkisi altında kalıyoruz? Bizim bunu fark etmemiz hayli zor. İnsanın kendi bilgi kaynaklarını sorgulaması dahakolay olsa da, algı kaynaklarını, etkisi altında kaldığı duyguları kontrol etmesi ve onları tahlil etmesi zordur.

çekilerek siyasal, ekonomik bir ideoloji ve düzen olarak algılanması, sunulması... Bütün bunlar heyecan, hayal kırıklığı ve duygusallığın zirvede olduğu kırılma sonrası dönemlerde daha fazla etkili olmaya başlıyor. Yenilgiler, üstünlüğü kaybetme ve şanlı tarihin gerilerde kalması, sömürgeleşme, özgüvenini yitirme, aşağılanma dönemlerine özgü ruh hali toplumların dinî düşüncelerinin şekillenmesinde başat rol oynuyor. Bunun içindir ki, İslâm ülkeleri arasında dinî düşünce ve tecrübe farklılıkları, dine yüklenen misyonlar yaşadıkları evre ve sahip oldukları tecrübe ile doğrudan ilintilidir. Belki de bu süreç, farkında olmadan yeni yüzyıl insanını eskiye göre hayli değişmiş bir din algısına da götürecektir. Geline bu noktada, İslâm ile Müslümanlığı, Kur'an ve Sünnetin getirdiği/anlattığı İslâm dini ile biz Müslümanların bu dinî öğretiyi anlama, yorumlama ve hayatımıza aktarma tarzımızı birbirinden ayrı tutarak modern dönemdeki Müslümanlığımızın bazı sorunlarına belli başlıklar altında temas etmekte yarar vardır.

“Modern Dönemde Müslümanlar ve Sorunlar”ın Alt Başlıkları

Başlık altında şu konular ele alınmaktadır: *İslam, Siyaset ve Demokrasi, Din ve Devlet, Sivil Din ve Kutsal Otorite, Din Özgürlüğü ve Hoşgörü, Din İçi Çoğulculuk, Dünyevileşme, Dinde Şekil ve Öz, İhsan Ahlakı, İnsan Hakkı, Güvenilirlik, Din ve Hayat.* Bunlar arasından seçtiğimiz bazı alt başlıkların içerikleri aşağıda sunulmaktadır.

Dinde Şekil ve Öz

Günümüz İslâm dünyasında belli ölçüde sekülerleşme sürecinin yaşanmakta oluşu, dinî hayatta ve dinî değerler skalasında görselliğin çok öne çıkmasını ve simgelerin egemen olmasını da tetiklemiştir. Mesela Kur'an-ı Kerim deyince ya onun güzel hattını ya da kırâatını anlarız. Kur'an-ı Kerim deyince getirdiği mesaj, bize verdikleri, bizden istedikleri, Kur'an'la bütünleşen bir hayat anlayışı bizim için öncelik taşımaz, onun yerine semboller ve görsellik Kur'an ile ilişkimizi kurmaya yeter diye düşünmeye başlarız. İslâm dünyasında genelde böyle bir algı vardır. Halbuki Kur'an'ın gönderilmesindeki

hedef, onun içiyle bizim dünyamızın buluşması, onun muhtevasının davranışlarımıza yansması ve bizim hayatımıza inmesidir. Esasen, bu ana gayeye nispetle Kur'an'la ilgili diğer her şey, âyetlerin manasını anlayacak ölçüde iyi Arapça bilmek de dâhil, ikinci derecede önemli olur ve şekli kalır. Yine İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in Sünneti deyince sakal ve giyim-kuşamda yoğunlaşan ve onunla yetinen, işin özüne inmeye mecal bırakmayan belli bir anlayış öne çıkmıştır. Bu anlayış, hem kolay hem de ölçülebilir ve derecelendirmesi yapılabilir bir dindarlık önerdiğinden hızla yayılmıştır. Çünkü görsel dindarlık her zaman kolaydır; zor olan ise o dindarlığın içini doldurmaktır: Allah'ın dedikleri, Resûlünün yaptıkları istikametinde hayatın her alanını dinin rahmetiyle doldurmak. Dindarlık, Allah'ı tanıma ve Allah'ı sevme ile başlar. Dindarlıkta birinci ve en

Kur'an'ın gönderilmesindeki hedef, onun içiyle bizim dünyamızın buluşması, onun muhtevasının davranışlarımıza yansması ve bizim hayatımıza inmesidir.

önemli adım, Allah'ın bizi yarattığını, bizi sevdiğini bilmek, her an O'nun gözetimi, lütfu, murakabesi ve rahmeti altında olduğumuzu hissetmek ve bu bilinçle yaşamaktır; dindarlıkta öz budur. Zaten bu bilinçten sonra diğer davranışlar kendiliğinden gelir. İslâm dünyası bu bilinci yitirmeye başladı. Bu bilinci, şekil ve semboller sağlayamaz, belki kapısına kadar götürür ve bir anlamda destek verir. Ama şekil ve sembol yeterli görülüp muhtevanın yerine geçmeye başlarsa, dindarlık bilincinin oluşmasının en büyük engeli haline de gelebilir. Müslümanlar dinin kapısından içeri girmek ve dinin çok yönlü muhtevasını özümsemekle yükümlüdür. İslâm dünyasında aşırı uç ve akımların kısılcığında kalan geniş taban, gelenekçiliği bir kurtuluş alanı olarak görmüş ve herhangi bir ayıklama yapmaksızın geleneklere sığınmayı ve bu çağda İslâm'ı geleneklerle sürdürmeyi tercih etmiştir. Ancak şu anda Müslümanlar XXI. yüzyılda yaşadıklarını fark etmek zorundadır. Buna uygun bir dinî algı, İslâmî ilimleri yeniden anlama, yeniden inşa becerisi göstermezler de “bize atalarımızdan devraldıklarımız yeter” anlayışını devam ettirirlerse, simgelere ve görselliğe sığınan ama yüzeysel kalan bir dindarlıkla yetinme durumunda kalacakları açıktır. Ülkemiz dindarlığında şekil ve sembollerin öne çıkmasının Türk modernleşme tarihiyle de ilgisi vardır, bunun farkındayız. Osmanlı'nın son yüzyılı ile Cumhuriyet döneminde Türk modernleşmesi hep şekil üzerinden oldu. Türk modernleşme tarihinin hatalarını biz bugün reaksiyonla ve karşı hatalarla tekrar ediyoruz. Türk modernleşmesi mesela kadın üzerinden oldu, bugün yine kadın üzerinden karşılık veriliyor. Türk modernleşmesi şekil üzerinden oldu, günümüzde de yine şekil üzerinden oluşan hasarları telafi etme gayretindeyiz. Yani hatayı aynı hata ile kapatma yolunu seçtik.

İhsan Ahlâkı

Modern dönemde Müslümanların kaybettiği ve acilen de geri kazanmak zorunda olduğu bir değer, İslâm'ın özünü teşkil eden İslâm ahlâkıdır. Hele dindarlıkta görselliğin ve şeklin öne çıktığından ve dinin özünü gölgelediğinden söz ediyorsak, İslâm ahlâkı üzerinde ısrarla durmamız gerekir. Ahlâkî değerler, toplumun ortak değerleridir. Bunlar, kişilerin bireysel inisiyatifleriyle, zorlamalarıyla, sübjektif değerlendirmeleriyle tanımlanabilecek kadar sade,

İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in Sünneti deyince sakal ve giyim-kuşamda yoğunlaşan ve onun la yetinen, işin özüne inmeye mecal bırakmayan belli bir anlayış öne çıkmış tır. Bu anlayış, hem kolay hem de ölçülebilir ve derecelendirmesi yapılabilir bir dindarlık önerdiğinden hızla yayılmıştır.

yalın ve köksüz değildir. İşte burada din önemli bir katkı sağlamakta; toplumun tarihten süzülüp gelen, insan olmanın özünüyle bağlantılı, ortak ahlâkî değerlerini teyit ederek, onaylayarak ahlâka güç ve manevî bir temel kazandırmaktadır. Peygamber Efendimizin hadislerine baktığımız zaman bir dizi ahlâkî değeri ve bu değerlerin davranışa dönüşmüş hâlini görürüz.

“

Şu anda Müslümanlar XXI. yüzyılda yaşadıklarını fark etmek zorundadır. Buna uygun bir dinî algı, İslâmî ilimleri yeniden anlama, yeniden inşa becerisi göstermezler de “bize atalarımızdan devraldıklarımız yeter” anlayışını devam ettirirlerse, simgelere ve görselliğe sığınan ama yüzeysel kalan bir dindarlıkla yetinme durumunda kalacakları açıktır.

”

Zaten “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim”¹ buyururken de bunu kastemiş olmalıdır. Bundan da anlıyoruz ki, din ve İslâm öğretisi, ortak ahlâkî değerleri yeniden ortaya koymuyor, onlara atıfta bulunuyor, onları onaylıyor, destekliyor ve güçlendiriyor. İslâm ahlâkından söz ediyorsak, ahlâkın konuşulması değil, artık hayatımıza girmiş, ayakları yere basan, yaşayan değerler olması önem kazanır.

1 Mâlik, Muvatta‘, Hüsni‘l-huluk, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 381.

الأخلاق

Ahlâkî değerleri en güzel, en süslü kelimelerle ifade edip ardından ona aykırı davranış sergilenmesini İslâm ikiyüzlülük olarak görür. Önemli olan ahlâkî değerlerin içimizde kökleşmesidir ve onu içselleştirmemizdir; tek başımıza da olsak ona aykırı davranmayı, bir bakıma insanîyetimizi, onurumuzu ve yaratılış misyonumuzu kaybetmek kadar tehlikeli görebilmemizdir. Bugün İslâm dünyası olarak bu duyarlılığa ve bilince çok ihtiyacımız var. Değerin davranışa dönüşmesi ve bir irade gücü hâline gelebilmesi açısından dinle

“

Modern dönemde Müslümanların kaybettiği ve acilen geri kazanmak zorunda olduğu bir değer, İslâm'ın özünü teşkil eden İslâm ahlâkıdır.

”

ahlâk arasında kopmaz bir bağ vardır. Çünkü din bize, davranışlarımızın hesabını kendi içimizde verebilme bilinci kazandırır. Hukuk şeffaflığı, hesap verilebilir olmayı öngörür. Ama din hiç kimsenin olmadığı bir yerde bile samimiyeti, kendimize karşı dürüstlüğü, kendimize ve Yüce Yaratan'a karşı hesap verebilir olmayı öğütler. Ve bu hesap vermenin de sınırlı bir hesap verme olmadığını anlatır bize. Hesap vermenin sadece etrafımızdaki insanların bizi ayıplamasından, kamuoyunda ismimizin deşifre edilmesinden, insanların bizi yargılayıp cezalandırmasından ibaret olmadığını, bunun da ötesinde daha büyük hesapların, daha büyük yargılamaların olduğunu anlatır; o bilinci verir. Zaten hukuk filozofları dünyadaki adaletin sübjektif bir adalet, yani olabildiğince ve mevcut imkânlar ölçüsünde bir adalet olduğundan söz ederler. Dünyada mutlak adil insan olmaz; adaleti önemseyen ve adaletli olmaya çalışan insan olur.

Adaletli davranma yolunda samimi gayret içinde olanlara, elinden gelen çabayı gösterenlere biz ‘adil insan’ deriz. Mutlak adalet yüce ve kemal sahibi Allah’a aittir. Böyle olunca hesabın bir dünyevî sübjektif boyutu, bir de uhrevî boyutu vardır. Samimi dindarlık bize hesap verebilir olmanın bu iki boyutunu anlatır ve hayata bütüncül bakmayı öğretir. İşte bu *ihسان ahlâkı*’dır ve bugün bu yitiğimizi arıyoruz. Dinî kültürümüzdeki *takvâ*, *ihşân*, *hikmet* ve *irfân* kavramları, dindarlığın kemâlini ve özünü anlatır. *Takvâ*, kendini her an Cenâb-ı Mevlâ’nın huzurunda bilmenin verdiği derin saygı ve sorumluluk duygusu, hatalarından dolayı O’nun huzurunda mahcup olma endişe ve çekingenliği; *ihşân*, her zaman Yüce Yaradan’ın huzurunda olduğumuz bilinci; *hikmet* ve *irfân* da bilinen doğruların özümsemesi ve hayat tarzına dönüşmesidir. XXI. yüzyılda İslâm dünyası kaybettiklerini kazanmaya başlayacaksa ilk kazanacağı şey kesinlikle İslâm ahlâkı olmalıdır. Müslümanların İslâm ahlâkını hayatlarının her alanına yayması, çevresine sevgi ve saygı veren bir dindarlık modelini bu temel üzerine kurması sadece kendileri için rahmet olmakla kalmayıp, modern dönem din algısını da köklü biçimde değiştirecektir. İslâm’ın ilk yıllarında Cibrîl’in Hz. Peygamber’in bulunduğu meclise geldiği ve sahâbe-

Değerin davranışa dönüşmesi ve bir irade gücü hâline gelebilmesi açısından dinle ahlâk arasında kopmaz bir bağ vardır. Çünkü din bize, davranışlarımızın hesabını kendi içimizde verebilme bilinci kazandırır.

nin yanında Peygamber Efendimizle sorulu cevaplı bir müzakerede bulunduğu rivayet edilir. Bu müzakerenin amacı Müslümanlara İslâm’ı anlamamızın bel kemiğini teşkil eden üç temel kavramı öğretmektir. Bunlar da *imân*, *islâm* ve *ihşân*. Her zaman dinî anlayışımızda eksen edinmemiz gereken üç temel kavram. İmân, Allah’a inanmadır. İslâm, Allah’ın emir ve yasaklarına uymadır. İhsan ise her an Allah’ın lütfu ve murakabesi altında olduğumuzu bilerek o bilinçle yaşamadır. İhsan, ahlâkın ve dindarlığın kemâlidir. Müslümanlar işte bu *ihşân ahlâkı*’nı yitirdiler. Müslümanlar dindarlıklarında hikmeti, ahlâkı ve ihşanı yitirdiler. İhsan *hüsnden* gelir, güzellikten gelir. İslâm düşüncesindeki iyi-kötü, güzel-çirkin (*hüsün-kubub*) ayrımı da bu konuyla ilgili. Yani her an Allah’ın denetiminde, gözetiminde, onun rahmeti altında, onun lütuf ve inayeti altında yaşadığımızın bilincini kaybediyorsak dindarlığımız artık sığılaştı demektir. Dinî ilimlerden de dindarlığımızdan da ahlâk epey buharlaştı ve başka âlemlere doğru akıp gitti. Artık ahlâk lüks bir özentî, bir fantezi öğütler yığını, ötemizde, hayli uzağımızda bir öğretî gibi durmaya başladı demektir.

İnsan Hakkı Bilinci

Geri gelmesi için gayret sarf etmemiz gereken bir diğer önemli yitiğimiz ise, “insan hakkı bilinci”dir. İslâm’ın temel kaynakları insan hakkına sürekli vurgu yapmakta ve dinin muamelat yapısı âdeta Allah ve kul hakkının korunması üzerine oturmaktadır. Dinî literatürde “insan hakkı” (hakk-ı âdemî) kavramının Yüce Yaradan’ın hakkıyla birlikte ele alındığında kul/birey hakkı (hukuk-ı ibâd) şeklinde ifade edildiğini de burada hatırlamamız gerekir. Allah hakkı ile kul hakkı kıyaslandığında kul hakkı sorumluluk açısından daima Allah hakkından önde gelir. Allah hakkının ihlalinin Allah’ın rahmeti ve lütfuna göre muamele göreceği, fakat kul/insan hakkının ihlalinin ise -hak sahibi affetmedikçe- hiçbir şekilde hesapsız kalmayacağı, cezasız bırakılmayacağı bildirilmiştir. Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in beyan ettiği din, sadece teorik ilkelerden ibaret olmadığı gibi, ibadet kabilinden fiillerle de sınırlı değildir. Dindarlık, insan ilişkilerinin tamamına

Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in beyan ettiği din, sadece teorik ilkelerden ibaret olmadığı gibi, ibadet kabilinden fiillerle de sınırlı değildir. Dindarlık, insan ilişkilerinin tamamına yansır; beşerî ve ahlâkî davranışlar yanında tabiat ve eşya ile ilişki biçimi de dindarlığın konusudur.

yansır; beşerî ve ahlâkî davranışlar yanında tabiat ve eşya ile ilişki biçimi de dindarlığın konusudur. Böyle olduğu için de dindarlık, ibadetler bütününe yerine getirmek olarak değil, inanç bağının gereklerini hayatın bütün alanlarına yansıtma bilinç ve sorumluluğu olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda ‘dindar’ nitelendirmesini de sadece dindeki belli ibadetleri yerine getiren ve yasaklardan kaçınan değil, bunlar yaparken aynı zamanda Allah’a, insana, topluma ve dünyaya (tabiat) karşı üstlendiği sorumluluğa göre davranan kimseler için kullanmak, yani daha geniş ve çok boyutlu bir tanım yapmak gerekir. Mesela Kur’an’ın İsrâ ve Lokmân sûrelerinde müminlerin gündelik hayatlarında gözecekleri insanî ve ahlâkî duyarlılıkların, iman-amel, fert-toplum bağlantısı içinde sıralanması,² imanın ahlâkî boyutunu, bireysel davranışların sosyal sorumluluk boyutunu göstermektedir.

Benzer hususların insanın beslenme ve tüketim alışkanlığından, gündelik hayatın davranış kalıplarına, özel hayatından sosyal sorumluluk ve ödev şuuruna, aile içi ilişkilerden diğer insanların hak ve hukukunu gözetmeye kadar uzanan boyutlarını Kur’an’ın muhtelif âyetlerinde görmek mümkündür. Zaten İslâm dini böyle bir bütünlük içinde kavrandığı ve hayata yansıdığı ölçüde iki dünya mutluluğunu sağlar ve rahmet kaynağı olur.

Dindarlığın ve dine bağlılığın belli ibadetleri yerine getirme veya belli haramlardan uzak durma gibi dar bir alana hapsedildiği, daha kapsamlı bir dindarlık bilincinin yeterince yerleşmediği günümüz İslâm dünyasında, bu anlayışa bağlı olarak temel insan haklarının korunması, insan/kul hakkının gözetilmesi konusunda yeterli düzeyde bir dinî duyarlılığın oluşmadığını da üzümlere izlemekteyiz. İslâm ülkelerinde bugün, insan hakkı ihlalleri çok fazla yaşanıyor. İnsan haklarını, kadın ve kız çocuklarının haklarını koruma, ehliyet ve liyakati esas alma, eşitlik, açıklık ve objektiflik, adaletten sapmama, emaneti ehil olana verme, kim olursa olsun hak sahibini öncelikle bizim dinî değerlerimiz hiyerarşisinde çok gerilerde kalmışsa, sorun büyük demektir. Müslümanlar çevre hakkına ve sorunlarına uzun süre yabancı kaldı, kadın haklarını çok zor kabullendi, temel hak ve özgürlükler fikriyatını ve 'öteki'nin dinî özgürlüğünü kabulde hâlâ tereddütler yaşamakta. Allah hakkı ile kul hakkı arasındaki dengeyi, ikincinin ihlalinin Allah'ın hakkını da ihlal olduğu bilinciyle kurmak ve kamu hayatını da bu sistem üzerine oturtmak gerekiyordu. Bu alanda hâlâ yeterli dindarlık bilincinin oluşmamış ve bunun öneminin farkına varılmamış olması üzüntü vericidir.

Dindarlığın ve dine bağlılığın belli ibadetleri yerine getirme veya belli haramlardan uzak durma gibi dar bir alana hapsedildiği, daha kapsamlı bir dindarlık bilincinin yeterince yerleşmediği günümüz İslâm dünyasında, bu anlayışa bağlı olarak temel insan haklarının korunması, insan/kul hakkının gözetilmesi konusunda yeterli düzeyde bir dinî duyarlılığın oluşmadığını da üzümlere izlemektediriz.

Güvenilirlik

Modern dönemde Müslümanların bir başka yitiği de “güvenilirlik” (emn) vasfıdır. Halbuki Resûl-i Ekrem Efendimiz o toplumun güvendiği, kişiliği, doğru sözlülüğü hakkında hiç tereddüt etmediği ve “*Mubammedü'l-emîn*” diye andığı bir kimseydi. Sadece *imân*, *mümin*, *emânet*, *emniyet*, *emân* değil; *İslâm*, *ihsan*, *ihlâs*, *adalet* dâhil birçok kelime ve kavram Müslümanın güvenilir, istikamet sahibi, sözü-özü bir kimse olmasını, elinden ve dilinden herkesin güvende olmasını ifade ediyor. Burada sorun sadece, bu vasfı hayli zayıflamış bir Müslümanın dünyadaki İslâm karşıtlığına malzeme yapılması değil, bu vasfı zayıfladıkça dinin özünün de kaybolup geriye kabuk ve şekillerin kalması tehlikesidir. İslâm'ın tarihsel tecrübesini okumakta ve bu tecrübe ile yaşadığımız çağı buluşturmakta zorlandığımız, üstelik Kur'an ve Sünnetin getirdiği dinî bilgiyi günümüze yorumlayarak aktarmakta ihmalkâr davrandığımız içindir ki dinle hayat arasındaki canlı bağ hayli zayıfladı.

Sonuçta dinî geleneğe özlem duyan ama ‘zamanın ruhuna’ ve ‘devrin icâbâtına’ uygun davranan, gelenekteki bilgiye inanan, modernliğe karşı çıkan ama modern dünyevî hayata da uygun yaşayan iki dünyalı, çifte şahsiyetli ve kişilik bölünmesine maruz kalmış Müslüman tipolojisi ürettik. Üzümlere belirtmeliyim ki, günümüzde Müslümanlar iki dünyalı oldu. Müslümanların iki ayrı dünyaları, birden fazla meşruiyet ölçüleri var. Bunun ne zararı var? Onu açıklayayım. İki dünyalı olmak demek, zihninizde iki ayrı meşruiyet ölçüsünün olması demektir. İki ayrı çıkış kapısına sahip olmamız demektir. Yeri geldiğinde devletin kanunu vardır, toplumun nizamı vardır, hayatın icapları vardır, onlara sığınabilirsiniz. Bu olmuyorsa bu sefer zihninizdeki meşruiyetler devreye girer, kendi kendinize verdiğiniz veya birinden aldığınız fetva size yol açar.

Hele bir de tarikat mensubiyetiniz varsa, üçüncü bir meşruiyet kaynağınız yani sözüm ona çıkış kapınız var demektir. Üç ayrı meşruiyet ölçüsü, üç ayrı doğruluk ölçüsü olan bir kimsenin bu dünyada güvenilir bir insan profili çizmesi mümkün değildir. Burada ciddi bir sorun vardır. Farklı otoritelere bağlı bu insanın zihninde üç ayrı kişilik, üç ayrı çare ve çıkış yolu, üç ayrı doğru var demektir. Günümüz Müslümanlarının dünya ölçeğinde güven verici bir çizgiye sahip olmamasının bir sebebi de budur. Bu, acı ama hepimizin üzümlere izlediği bir realitedir. Böyle farklı meşruiyet kriterleri olan bir kimsenin ne zaman hangi meşruiyete göre yol alacağı hususunda hiç kimsenin bir garantisi yoktur. Çifte dünyalılık ve kimliklilik, bir taraftan söylemde sonuna kadar geleneğe bağlı, gelenekteki dinî hükümlerin tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli olduğuna inanan, fakat bu geçerliliğinin nasıl olduğu hakkında hemen hiçbir makul fikri bulunmayan veya bu konudaki tartışmalara peşinen kapılarını kapatan sıkı gelenekçi, diğer taraftan pratik hayatta alabildiğine ilkesiz, eklektik/ uzlaştırıcı, yenilikçi, modernist bir Müslüman tipi de demektir.

Sonuçta dinî geleneğe özlem duyan ama ‘zamanın ruhuna’ ve ‘devrin icâbâtına’ uygun davranan, gelenekteki bilgiye inanan, modernliğe karşı çıkan ama modern dünyevî hayata da uygun yaşayan iki dünyalı, çifte şahsiyetli ve kişilik bölünmesine maruz kalmış Müslüman tipolojisi ürettik.

Çift dünyalılık, boğazına kadar dünya nimetlerine daldığı, âdeta dünyanın altında kaldığı halde ahlâk ve maneviyat nutukları çekip dünyevileşmeye lanetler yağdıran insan tipi de demektir. Bu durum, üstelik geniş halk kesiminden çok, dinî cemaat önderi, siyasetçi, İslâm uleması, aydın ve zengin Müslümanları daha yakından ilgilendirdiği için, tartışılması bile belli ölçüde zorlaşmış bir konudur. Görüyoruz ki bütün bunlar, dinî ilimlerin kendi dönemlerinin hal ve şartlarına göre ürettiği bilgileri, kuralları, şekilleri ve çözüm tarzlarını bugün yeniden ele alıp gerekiyorsa güncelleme cesaretimizin olmayışının sonucudur. Onları sadece inanılan bilgiler olarak saklıyor, hatta birbirimizin Müslümanlığını onlarla test ediyoruz. Sadece inanmakla kalmıyor, başkalarının da o inanca sahip olup olmadığını kontrol ediyoruz, dindarlığını ölçüyoruz.

Halbuki Yüce Mevlâ neye inanacağımızı gönderdiği dinin inanç esaslarıyla belirtmiştir. Müslüman'ın neye inanacağı, neye inanmayacağı bellidir. Bilgiye inanılmaz. Bilgi inanç nesnesi değildir. Medeniyet tasavvurunuz ve amelî hayatınıza şekil veren bilgiyi üretirsiniz, değerlendirirsiniz, yenilersiniz ve onu günlük hayatınızın içine katarsınız. İşte, Müslümanların iki hatta üç dünyalı olması, üç ayrı meşruiyet ölçüsüne sahip bulunması, üç ayrı çıkış kapısına sahip olması, Müslümana günlük hayatında bir imkân gibi göründü; ama sonuçta dünya kamuoyunun önüne güvenilmez ve yarın sabah kalktığında ne yapacağı öngörülemez bir insan tipi çıkardı. Her an farklı ölçüler arasında sörf yapabilen bir insan tipi üretti. İşte bugün dış dünyadaki İslâm anlayışını analiz ederken bunları görmek zorundayız. Dış dünyadaki İslâm algısını sadece “bizi sevmiyorlar, bizim dinimizi yok etmek istiyorlar, bizi bir kaşık suda boğmak istiyorlar” diyerek açıklarsak, resmin yarısını görmüş, diğer yarısını da işimize gelmediği için kapatmış oluruz. Peygamber Efendimizin en önemli vasıflarından biri de onun güvenilir yani *Muhammedü'l-emîn* olmasıydı. Ona birçok iftira ve bühtanda bulundular, ama güvenilmez ve doğru söylemez demediler. Dediler ki: ‘O güvenilir bir kimsedir, doğru söyler, ‘şu dağın arkasında bir ordu var’ dese, inanırız. Ama getirdiği akîde, getirdiği din bizim kurulu

düzenimizi ve ticaretimizi öldürüyor, bizim itibarımızı yok ediyor. O bütün insanları eşit tutuyor, hürleri köleyle eşit yapıyor; zengini fakirle eşit görüyor. Onun için bu yeni daveti kabul edemeyiz' dediler. Birçok itirazda bulundular ama Peygamber Efendimizin güvenilir olmasına bir söz edemediler. Çünkü Peygamber Efendimizin hayatında hiç eğrisi olmadı, yalanı olmadı, hiç ikinci bir meşruiyet ölçüsü olmadı. Tek bir çizgisi oldu, ok gibi bir çizgisi oldu. O "Benim saçımı ağartan bir sûre var" dediğinde işaret ettiği şu âyet idi: "*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.*"³

Çift dünyalılık, boğazına kadar dünya nimetlerine daldığı, âdeta dünyanın altında kaldığı halde ahlâk ve maneviyat nutukları çekip dünyevileşmeye lanetler yağdıran insan tipi de demektir.

Ali Bardakoğlu

İlk öğrenimini Tosya'da tamamladı. 1970 yılında İstanbul İmam Hatip Lisesini bitirdi. 1974'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden, 1975 yılında da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Bir süre öğretmenlik ve stajyer hâkimliğin ardından, 1977 yılında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsünde Fıkıh asistanlığı görevine getirildi. 1982 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde "İslam Hukukunda İcare Akdi" adlı doktora tezini verdi. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku yardımcı doçentliğine atandı. 1986 yılındadoçentlik aldı. Belirli bir süre Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Bölüm Başkanlığı ve Dekan Yardımcılığı görevlerini yürüttü. 1993'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne atandı. 1994 yılında ise İslam Hukuku Ana Bilim Dalında profesör oldu. Marmara İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Müdür Yardımcılığı ve Dekan Yardımcılığı görevlerini yürüttü. 1991-1992 seneleri arasında İngiltere'de ve 1994 yılında da Amerika Birleşik Devletleri'nde bulundu.

Çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyumlara müzakereci olarak katıldı. 28 Mayıs 2003 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na atandı. 11 Kasım 2010 tarihinde görev süresinin bitmesine kısa bir zaman kala Diyanet İşleri Başkanlığı görevinden emekliliğini istedi ve istifa etti. İngilizce ve Arapça bilmekte olup, evli ve üç çocuk babasıdır.

KURAMER

2021